

BERTHA ZOLTÁN
Új Vetés

Fiatall nemzedékek a kárpátaljai magyar irodalomban

A húsz évvel ezelőtti, 1989–90-es történelmi korszakváltás sok szempontból a leghatározottabb és leglátványosabb fordulatot a kárpátaljai magyar irodalomban hozta – a többi elszakított, határon túli területen lezajló fejleményekhez képest is. A szellemi felszabadulás – itt valóban a „babiloni fogsághoz” hasonlítható körülmények közül történő sikeres kitörés – a megpezdülő kulturális közéletben, új lapok, folyóiratok (*Hatodik Síp, Pánsíp, Kárpátalja*) és könyvkiadók indulásában, számos reprezentatív gyűjteményes kötet, antológia (*Sors, megírva* [1992], *Nézz töretlen homlokomra* [1993], *Töredék hazácska* [1994], *Tízévkönyv – Hatodik Síp antológia 1989–1999* [1999], *UngBereg 2000 – Második Pánsíp-almanach* [2000]) megjelenésében, az egyetemes magyar irodalom vérkeringéséhez kapcsolódó mozgásfolyamatok megélénkülésében, a természetes és egészséges szellemi integráció kialakulásában, az egységes nemzetfelfogást gazdagító regionális értékudat megtisztulásában, a helyi sajátosságok identitásméltóságának elfogulatlan vállalásában és képviselésében mutatkozott meg a legerőteljesebben és leghatásosabban. Még a jóval korábbi évtizedekben nevet szerzett kitűnő írók is most léphettek csak szélesebb nyilvánosság elé (az első komoly és Magyarországon is ismertté vált összefoglaló antológia, a *Vergődő szél* sem előbb, mint az évtizedfordulón látott végre napvilágot), s például Zselicki József vagy Vári Fábián László első könyvei is csupán 1990 után jelenhettek meg, és Nagy Zoltán Mihály remeklése, *A sátán fattya* című lírai-balladás regénye szintén 1991-es keltezésű. Megmozdult, megelevenedett minden tehát Kárpátalján, a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozata a Dupka György vezette Intermix Kiadónál 1992 óta lassan a kétszázadik tételét számolja, már különféle immanszestétikai, stílus- és ízlésirányzatok kölcsönhatásairól beszélhetünk, új és új nemzedékek hullámai jelentkeznek a folytonosság és az elkülönöződés váltakozó tendenciáit manifestálva, a 2002-től rendszeressé erősödő *Együtt* című folyóirat bőséges teret enged a fiatalok bemutatkozásának és pályára segítésének, miközben tág horizonton rajzolja meg a kárpátaljai szépírás szinte teljes körképét, s megint alapos és eligazító antológiák adnak számot az elért és friss eredményekről – köztük a *Lecke* (2001) és a

Verecke (2003), az elbeszélőpróza, illetve a költészet legjavából összeállított válogatások.

A nagy változások után, a kilencvenes évek elején-dereken kibontakozó új törekvések közül a legmarkánsabb nívumnak az a szemléleti-poétikai irányultság ígérkezett, amely a hagyományosnak tekinthető vallomásos-metaforikus sorsköltészeti hangnemformákat a posztmodern nyelvjáték stílustöréseivel, a frivol, perspektíva- és regiszterkeverő neoeklektika inspirációival és ironikus (nyersen depoetizáló, anti-lírai, neoavantgarde ihletésű) szövegalkazataival igyekezett felváltani. (Mindennek emlékeztető irodalmi dokumentuma a *Razzia – Pályakezdő fiatalok antológiája* volt 1993-ban.) A részint Balla D. Károly ösztönzéseire fogékony és némiképpen az akkori felvidéki, illetve erdélyi újítók, a „serény múmiák” és az „előretolt helyőrség” köré csoportosuló kezdeményezéseivel rokonítható fiatalok – Bagu László, Cséka György, Pócs István, Lengyel Tamás – fokozatosan cizellálódó gesztusnyelve később azonban már olyan mélységdimenziókat is megérintett, amelyek újra a problematikusként megélt vagy tematizált identitásélményeket és egzisztenciális személyiségtapasztalatokat közvetítik egyre érzékenyebben. (Áttelepülve Magyarországra nagyjából ez a kör működtette 1999-től 2005-ig az eredeti, hazai indítatásokhoz is kötődő *Véletlen balett* című orgánomot, amely mára már sajnálatosan megszűnt. A hetedik évfolyamában, 2005-ben elköszönő folyóirat „búcsúszámban” egy tanulságos ankét keretében válaszolnak Nagy Zoltán Mihálytól Cséka Györgyig és Pécsi Györgyitől Papp Endréig többen a kárpátaljiság lényeges kérdéseire, regionalizmus és egyetemesség, hagyományfolytatás és megújulás, múlttudat és jövőorientáció távlatos szintézislehetőségeinek kihívásaira.) A groteszk és bizarr tárgyias képzetek olykor keserű sorshelyzet-látomásokká sűrűsödnek („Kihalt ország: / nincs bűn s nincs megváltás” – Bagu László; „megráncozott asszonyok / kihullott fogaiból áll a jövő is” – Pócs István), vagy az idegenségtapasztalat elbizonytalanító atmoszférájával töltekeznek, mint Lengyel Tamás verseiben (*Tamás evangéliuma*, 2004), aki Kalász Márton szerint is komor játékosságot elegyít meghökkentő bölcseséggel; „nem értjük egymást / én meg ez a város / ez a világ meg én” – halljuk egy helyütt, máskor pedig egy egész kötet érzékelteti az örök kisebbségiség, elszakadás, vándorlét, otthontalanság kataklizmáit, a nagyvilág nyelvi, etnikai és ontikus zűrzavarába vetett kisember azonosságvesztésének, egyszersmind -keresésének fájdalmasan tragikomikus stációit (*Lump úr & Co.*, 2008).

Bertha Zoltán, Mizser Attila és Beke Ottó a Magyar Írószövetségben 2009. november 26-án, *Határtalan irodalom* címmel tartott konferencián elhangzott előadásainak szerkesztett változatát közöljük. A konferencia többi előadása a Bárka című folyóirat 2010/2. számában olvasható.

A nyomasztó kiszolgáltatottság elemi érzéshangulatai és az önreflexív, introspektív tudatlíra gazdag intellektuális késztetési szervezik Penckófer János rendkívül szuggesztív költői kísérleteit is, amelyek a konfesszionális sorsképek sugallatos vizionárius jelentésszférába egyre összetettebb nyelvi-szövegközi utalás- vagy vonatkozásrétegeket szervesítenek. A „Segítsd, Uram, azt, ki segítségre szorult!”, „Mert mit tehet mást / az, kinek / rab tollú szárnyalását / rab esőnek rab rácsa keretezi?” típusú invokációk és állapotjelzések mindinkább ősi és modern, sőt archaikus és posztmodern jellegű kontextuális kitérítettsége egy sajátos belső mitologikus időtlenség megteremtéséhez járul hozzá. A „titkok kapuján túli hazába” „csillagképek jövőrajzos jelein” át vezető horizontok, a megszenvedett egzisztencia és sorsbeszéd borzongató összefüggéseit érzékeltető eszmélet impulzusai, a kimondás és a kimondhatatlan feszültségében izzó képzetek, hangzatok, kifejezésformák komplexitásának érzéki és érzékfölötti, nyelvi és nyelven túli metafizikai összetevői: egyaránt azt az erőteljes és szuverén létszemléleti alapállást és öntanúsítást karakterizálják, amelyben az én a másikkal, a személyes az egyetemessel, az egyéni a közösséggel, a múltbeli a jelenkorival szétbonthatatlanul összefonódik. Fohász szól azért, hogy „a közös fájdalomnak közös mondata lehessen”, s feltolul a kérdés: „Hová / visznek a nyelv angyalai, / hogyha még nem az el- / hallgatás beszélő csendjére / kell ébrednem reggel? S egy / mondat szótlansága tovább / feszíti az éjszakát, az éj rám eső / részét – Benned.” Közérzetünk mai jelenségei – köztük a számítógépes-informatikai univerzum tudatmódosító hatásözöne – pedig bizarr és torokszorító vegyülekbe olvad a lelkiismeret nyugtalanító visszhangjaival, a Don-kanyari magyar pusztulás és „vérhavazás” már felidézhetőségében is problematikus emlékképeivel, vagy a nemzetföltés fölsajgó rémületeivel. Lappangva kísért „egy nemzet alásüllyesztése”, miközben a folklorisztikus-biblikus motívumok üzeneteibe kapaszkodó tudatfolyam reneszánszos (sőt talán manieristának is nevezhető) önértelmezés szerinti magyarózkodó (olykor játékosan-körülményeskedve öngazoló) inskripciókkal címkézi lírai (nemegyszer egész poémákká terebélyesített) megszólalásait; például: „Saját szerepében, mikor a várszínpad az égi zsinórpaddal ért össze, s mint egy régi darabban a főhős, rádöbben: az önismeret útja mindig visszaút”. A többi (*mert*, 1993; *Marad a part, a víz...*, 1997) utáni és közötti *Boldogasszony-tenyere* (2005) című kiváló verseskötve mellett Penckófer János prózai művei is merészen vállalkoznak a közép-kelet-európai tudatzavarok, a kaotikus labirintusélmények feltérképezésére és feldolgozására. A roncsolt helyzetűdat korjellemző foszlányai az otthon-

vesztés, a nyelvomlás, a létromlás sodorta gondolat- és hangulattörmelékekkel keverednek a *Hamuther* (2000) című (az új regény fenomenológiai tárgyiaságától a hetvenes évek kallódás-irodalmán át a /poszt/modern próza átképzéletes narrációjáig sokfajta tradícióhoz viszonyuló, a nézőpontsokszorozó vagy -elbizonytalanító, disszeminatív szövegtechnika sokféle eszköztárából merítő) regényalkotásban. Amelyben az önkeresés kálváriás gyötrelmeivel viaskodó kisebbségi magyar szereplők kárpátaljai szülőföldi és anyaországi látószöge az elsődleges, primer túléléshez kötődik, s az ezáltal megnyilatkozó leleplező társadalomkritikai erő pedig különleges, „a detektívtörténetek váratlanságaival, a titokzatosság homályával, a rejtélyek izgalmával, ugyanakkor az életvalóság színességével ható” (Márkus Béla) elbeszélőművészet közegébe ötvöződik. A költő, prózaíró, kritikus-esszéista, lapszerkesztő Penckófer János mindemellett megírta a kárpátaljai magyar irodalom utóbbi évtizedeinek történetét, hiteles új krónikáját is, amely a historikus-poétikai szempontok sikeres sokoldalúságával tárja fel a jellegzetesen és általánosan érvényes irodalmi értéktartományokat (*Tettben a jellem – A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében*, 2003). Valóban mérföldkő: „rendhagyó, egyedi, hiánypótló vállalkozás” ez a mű, ahogyan Ekler Andrea is értékeli, mert egyszerre irodalom- és kultúrtörténeti, sőt teoretikus szaktanulmány, esszéfűzér, történelmi tabló és sok tekintetben érvényes, korszerű kisebbség- és magyarságtudományi alapvetés. Méltán helyezhető olyan időtálló alapművek mellé, mint amilyenek S. Benedek András (*A tettenérhető történelem – Kárpátaljai nemzetiség- és kultúrtörténeti vázlat*, 1993; *Kárpátalja története és kultúrtörténete*, 1994), Keresztyén Balázs (*Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon*, 2001) vagy Botlik József (*A hűség csapdájában – Kovács Vilmos [1927–1977]*, 2003) és Dupka György (*Kárpátalja magyarsága*, 2000; *Autonómia-törekvések Kárpátalján*, 2004; *'56 és Kárpátalja*, 2006) (illetve közösen: Botlik József – Dupka György: „*Ez hát a hon...*”, 1991) munkái voltak.

Ha a művészi igényű kárpátaljai írásbeliség az elmúlt évtizedekben elsősorban az alanyi lírai műnemhez kötődött is (és mintegy ezeket az eddigi mérték- és jellegadó eredményeket tetőzik be S. Benedek András [*Itthonatlanul*, 2006], Vári Fábán László [*Világtalan csillag*, 2001; *Fecskehajtó idő*, 2004], Fodor Géza [*Hamvazó Hold a jávoron*, 2006], Füzesi Magda [*A bohóc dala*, 2003; *Mérsékelt égöv*, 2007], Zselicki József [*Hír*, 2007], Nagy Zoltán Mihály [*Új csillagon*, 2003], Balla D. Károly [*Halott madárral*, 1999], Tárczy Andor [*Tegnaptűn*, 1995], Ferenczi Tihamér [*A csenden túl*,

2004], Dupka György [*Vallomás*, 2002], Kőszeghy Elemér / *Egy kis csodát*, 1993], Czébely Lajos [*Évszakok ösvényein*, 1996], Balla Teréz [*A hallgatás ozslói*, 1995], Finta Éva [*Vissza a vízöntőbe*, 2007] részint összegzőnek tekinthető legutóbbi verseskötetei – amelyek között napvilágot látott Kovács Vilmostól is egy új válogatás [*Ma kiáltatok*, 2007], illetve Balla Lászlótól [*Vakrepülés*, 2006]), újabban, látjuk, örvendetesen gyarapszik a figyelemre méltó prózatermés is – fikció és non-fiction különböző változataiban és arányaiban. Penckófer készülő új prózai műve (*Fényfolyam*), Vári Fábrián László önéletrajzi emlékezésregénye (*Tábori posta*), Nagy Zoltán Mihály friss epikai alkotásai (köztük a különleges, alcíme szerint „versesregény-variáció”, a *Messze még az alkonyat* [2008]) sorra jelennek meg folyóiratok (főként az *Együtt*) hasábjain, és Berniczky Éva kiforrottan karakteres, a lendületes meseiségből táplálkozó, dúsan szövevényes, ám lebilincselően gördülékeny elbeszélései (*A tojásárus hosszúnapja*, 2004) és a perifériák sivár kilátástalanságát impresszionisztikusan érzékeltető, (Kolozi Orsolya szavaival) „hihetetlenül ornamentikusan felépített, részletesen kidolgozott líraiságú”, „rokokó burjánzású”, nyelvében és metafikciós stilizáltságában kimeríthetetlen regénye (*Méhe nélkül a bába*, 2007) is széles elismertséget szereztek már. Fontos még Balla D. Károly újabban „szerkesztett szerkesztetlenséggel” (Kovács Imre Attila), fellazított, jelentésrelativizáló, dekonstruktív nyelviséggel és ugyancsak meta-narratív struktúrákkal „posztmodernizált” prózai életműve (benne az *Élted volt regénye* [1998] és a *Világvége* [2002]), Horváth Sándor átfogó szociografikus elbeszéléskötete (*Álmos tájakon járok*, 2002), a régóta Magyarországon élő Györke Zoltán kárpátaljai tematikájú önéletrajzi regénye, a *Határsáv* (2000), de különösképpen számottevő jelentőségű Bartha Gusztáv költői, epikusi, sőt drámaírói teljesítménye (*Korok*, 1994; *Borzsa*, 1995; *Kékben, feketében*, 2005; *Talált történetek*, 2006). Szép költeményeiben a táji, történelmi, kulturális, vallási, érzelmi ihletforrások az artisztikusan stilizáló-jelképiesítő versbeszéd klasszikus-modern hatástényezőit mozgósítják, s a műgonddal csiszolt szavak és dallamok így tesznek egyszersmind megragadó, hitvallásos erkölcsi tanúbizonyságot az elkötelező szellemi örökség eleven kisugárzásáról. Később a gunyoros ön- és életszemlélet pillanatképei tükrözik az értékválságos látszatváltozások okozta csalódottság érzületeit („kitör a haza / láza / ázva / fejükre, haj, szabadsága, / nő / növekszik / mindennapi kenyérhéjunk / add meg / na meg / áldásként az esőt”; „ülök, mint Jónás a tők alatt, / tudatosítom tévedésem – / nem én teremtem istenemet, / Isten teremtett engem”). Novellái, kalandossággal fűszerezett életes-

életképi történetei – nemkülönben történelem- és sorsverte évtizedek epizálható, illúziótlan számvetésekre készítő, sűrű élményanyagával (és fejlődési vagy nevelődési lélektaniségeivel – Horváth Attilát idézve: „a lelki folyamatok önteremtő valóságával”) dolgozó kisregényének történeti (Sajgás, 2008) – élénk, derűs mesélőkedvről árulkodnak, a szociális mélységperspektívákat általában vérbő népi humorral, asszociatív cselekménybonyolítással, fanyar vagy szarkasztikus iróniával kibontó módszerekről (ahogyan azt Penckófer János is összegezte róluk). Máskor pedig szinte mórliczi, kodolányis elementaritással exponálja az író a köznapi brutalitás és sötétség ezernyi arcát. És őhozza fűződik kiváltképpen – Balla D. Károly után és mellett – a kortárs kárpátaljai drámaírás megteremtésének (illetve folytatásának, továbbvitelének) az ambíciója is. Történelmi (köztük például 1956-ot idéző) és társadalmi színművei főként Csehov, Németh László nyomdokán a morális, lélektani, sorspéldázatos emberábrázolás útján haladnak, amikor régi korok vagy mai idők konfliktusos tragédiáit, komédiáit jelenetkez. A legutóbbiak, a *Panoptikum* meg a *Paráznák* napjaink minden társadalmi rétegre kiterjedő külső-belső nyomorának, totális (mert igazságtalanság és gyűlölködés egymást kölcsönösen gerjesztő) anomáliájának és alapjaiban infernalis-haláltáncos világának (a lopás, gyilkosság, erőszak, megalázás, pénzhajszka, az emberi tönkremenetel és pszichikai csődtömeg, egyszóval az amorális züllesztő fertőjének, „a bűn mocskának”) az únaturalisztikus látteleit és metszeteit sorakoztatja (Háy János vagy Egressy Zoltán darabjaival rokoníthatóan), amelyek szerint „ez az élet: nem élet!” (Bartha új drámakötete: *P pont, P pont P*, 2009). Hasonló autentikus, ábrándoslató realitásérzékkel írja groteszk tényfeltáró elbeszéléseit, karcolatait, tárcanovelláit és parodisztikus történelmi humoreszkjeit (és – Kudla György megállapítása szerint – „anekdoták, szómagyarázatok, epigrammák, bökversek” bámulatosan sokrétű sorozatait) Lengyel János, aki lírikusként vagy esszé- és tanulmányíróként (sőt publicistaként) is szintén többféle műfajban mutatkozott már be. Beszédes című első könyvei (*Kárpátaljáról jöttem*, 2003; *A valóság szaga – Kisprózai vegyestál verskörettel, kárpátaljai módra*, 2006) után az ingázás, a magyarországi (főként építőipari) vendégmunka-vállalás, az ideiglenes szállásokon tengődés, a felemás anyaországi integráció (a „koldusbotos” szabadság) hányattatásait egyre teljesebben a köznapi munkásélet mélyvilágának a riportszociografikus felderítésével érzékelteti, az olykor brutális valószerűséget a bizarr helyzetábrázolás fanyar-fájdalmas keserűségével, sőt az akasztófahumor tragikomikus tónusaival keverve. (Szinte demonstrálva a vicc igazságát: a kom-

munizmusban nem az a legrosszabb, ami van, hanem ami utána következik.) A *Fallal az arcnak* (2008) olyan életrajzi élményhitelességű társadalomkörkép (és Becske József Lajossal mondván: „igazszólás”) az alulso életszféráról, amelyben a megrendítően nyers idegenség- és szegénységtapasztalat létszerű empiria és groteszk-anekdotikus-burleszkos életesség egymást erősítő intenzitásában domborodik ki; amelyben a kontúros figura- és eseményrajzolatok sorozata egy döntően beteg és züllött amoralitásában fuldokló roncs-társadalom, gyarmati roncs-nemzet tünetegyüttesét kerekíti ki. A túlélés, a pénzszerezés céljából hagyják ott a kárpátaljai otthonukat, családjukat, vállalva az átjövétel minden rémséges bürokratikus kálváriáját és csapdáját, a megélhetés kegyetlen harcát víva („élni kell, még a halál árán is”) a törvénytelen törvényekkel, hatóságokkal és az emberi rosszindulattal, napi 12–16 órát dolgozva, robotolva a merő munka- és emberjogi kiszolgáltatottságban és védtelenségben („tisztos bér, de sokszor még a jó szó” hiányában is), olyan melósok és fejesek közegeiben, akik vagy ukránnak nézik őket („beféradtam a magyarzkodásba, hogy magyar vagyok, nem ukrán, és nem beköltöztem Ukrajnába, hanem Ukrajna jött hozzánk ’vendégségbe’, és ott is maradt”), vagy a sokezer kilométerre zajló cseccsen háborúra utalva azzal kezdik a barátságosnak szánt társalgást a trianoni határ közvetlen túloldalára szakított alföldi-beregi magyarral, hogy „nátatok otthon lőnek, láttam a tv-ben”. A maró irónia így festi ki a vándorélet kínjait, egy nemzetrészt, ahol a depresszió népbetegség, s amelynek az alagút végét kémlelő reménye is a kényszerű félreugrásba torzul: a fényvillanás csupán egy szemberohanó szerelvényé.

Szembetűnő tehát a kárpátaljai irodalomban az a műfaji átrendeződés, amely a költészet korábbi dominanciáját vagy hegemoniáját lebontva már nemcsak úgy általában a prózában, drámában, esszében hoz új eredményeket, hanem azon belül is újdonságot jelentő poétikai formákban. A szociográfia, az etnográfiai tanulmány, a dokumentatív történelmi értekezés mellett historikus-mitologikus távlatú regényművek születnek (elsősorban Pap Ildikó révén [*Holtunkiglan*, 2006; *Táltosok*, 2008]), vallás-, történelemfilozófiai és politikaelméleti fejtegetések sorát közli Kovács Gábor (*Az önvaló dicsérete*, 2008), és külön színfolt Lengyel János bölceleti aforizmakötete (*Lyukkal bélelt zsebem avagy Hogyan írjunk angolokat?*, 2009), amelyben olyan szellemes, ötletes paradoxonokat sorjáztat a létezés megoldhatatlan ellentmondásairól, mint például hogy „életem szüntelen kutatás valami után, ami elviselhetőbbé teszi a kutatással töltött időt”, hogy „rövid életünk legnagyobb részét annak megrovidításával töltjük”, vagy hogy „kezdetben meg

akarjuk váltani a világot, később elvárjuk, hogy a világ váltson meg minket”. De olyan csattanós és mélyértelmű bonmot-kat is megfogalmazva, hogy „édesanyja szüli a tolvajt”, meg hogy „az ember a legjobb a világon, hiszen semmi sem elég jó a számára”; társadalomkritikai vetületben pedig, hogy „ha a pénz áruhát ölt, törvénynek nevezik”. És Lengyel Jánoshoz fűződik az a vállalkozás is, amely során pálya- és nemzedéktársait megszólaltató, személyes, közösségi és művészeti sorskérdéseket boncolgató interjúkat készít; s ez a beszélgetőkönyv (*Halott ember karácsonya*, 2009) minden bizonnyal olyan fontos kordokumentum lesz a későbbi idők számára is, mint a Balla D. Károly szerkesztette *Mezsgyén állva – A kárpátaljai magyar értelmiség az ezredforduló küszöbén* (1993) volt annak idején.

Közben azért színesedik a lírai alakzatok palettája is. Bakos Kiss Károly – az újabb kárpátaljai magyar költészet máris egyik legmarkánsabb képviselője – „latinos” és „keleties” verseiben a játékos, légiesen filozofikus artisztikum szervesen ötvöződik egyrészt a mediterrán életörömmel, a finoman erotikus, románcos, trubadúros hangulatokkal és az antik vagy karneváliasan reneszánszos derüvel, illetve másrészt az egzotikus kellem harmóniájával, a dekoratív báj, a haikukból áradó gnomikus misztikum sejtelmével és sugallataival. *Legyen vers* (2007) című kötete paradigmátikusán kapcsolja össze a hagyományos metaforikus-szimbolikus képiség és sorslátomásosság ihletéseit az újfajta szenzibilitás ösztönzéseiivel – mívésség és önreflexív nyelvi tudatosság intellektualitásával –, hogy azután a filigrán versalkatba tömörített imagista jellegű asszociativitás egy tágabb jelentéshorizontú létértelmezés stílus hordozójává vagy katalizátorává lényegüljön. Sors, lélek, egzisztencia és formagond: együtt vibrálnak ezekben a sűrített belső látvánnyal izzított, feszes víziókban, ebben a zenei és festői eszközöket egyaránt mozgósító drámai beszédmódban – Pilinszky, József Attila és mások hatásához is kötődően: „Legyen vers, hogy legyen minden. / Szív ne vágyjon menni innen. / Ész ne vágyjon megbomolni (...) S legyen ír, hogy így ne fájjon / A mozdulat e nyesett tájon. / Mindnek társ, hogy el ne essék, / Aki esne. Szava: tessék! / Legyen tűz, ki fázik, annak. / S ezt nevezzék, akik vannak, / Majd szabálynak – / Íratlannak.” Szemléletesen érzéki effektusok közvetítenek súlyos, komor morális tartalmú létüzenetet vagy megrázóan allegorikus-sorsszimbolikus jelentésértelmet, lényegvalóságot: „Túl a sok-sok dróthatáron / Anyám jár a kútra nyáron / Vödrét folyton hitbe mártja / Vak hitének fény az ára // Hogy ha nem lesz fény a bére / Nem hajolhat kút vizére / S anyám szomjan hal a nyáron / Túl a sok-sok dróthatáron”; „Vagyunk a rángó békáláb / Csak szerv a savban ampu-

tált / Csak végtagok és rugdosás / Csak teste nélkül Teste más (...) Ere-tépett tag a tájban / S amputáltan darabokká / Önmagunkban is rabokká / Szervekké s nem szervezetté / Békálábbá s békatestté / Sejtjeinket is megosztva / Megmaradni így kifosztva / Hogy írni sincs erőm tovább // Vagyunk a rángó békáláb”.

Az inkább reduktív képi-gondolati koncentráció helyett viszont az oldottabb, áradóbb (Bakos Kiss Károly szerint olykor talán túlzottan is heterogén, keveredő, széttartó metrikai alakzatokat mozgó) lírai vallomosság hangolja Becske József Lajos verseit (*Indián szívek a kövön*, 2002; *Barlangok mélyén*, 2005; *átkozott szerepben*, 2007). A jellegzetes tagoló, ütemnyomatékos ritmika és rímes dallamosságra épülő négy sorosok konfeszcionális lendületessége és szenvedélyessége mindazonáltal megkapó egyensúlyt tart a formai stilizáció archaikusabb – népdal- vagy virágénekszerű, romantikus-szeccsziós – hatáselemeivel, köz- és műköltészeti reminiscenciáival, a vér, a könny, az éj, a tűz, a lidérces démonok akár adys motívumaival vagy a magánytudat, a létbevettség, az önemésztés (a „belső csillagok”, az „iszonyat”, a „bilincsbe” zárttság, a „lázbeszéd”, a „nincstelenség” hangolta) József Attilá-s (vagy máskor Nagy László-i) dacos atmoszférájával („Nincsen múltam, iskolám, / szeretőm, se cimborám – / Lesz ez a vers általam / velem együtt hazátlan”). A személyes kataklizmák alanyi öntanúsítása, a szubjektív kitérülködés mindamelllett erőteljesen érintkezik a kollektív sorslátás indulatosságával – a tragikus nemzeti sorsélmények érzetvilágával, s az azokat megszólaltató régies siratók, vitézi kesergők, bujdosó panaszdalok, biblikus lamentációk (invokációk, prédikációk) hanghordozásával („nekem nincsen hazám / most látom igazán / március idusán /.../ tévébe zárt ünnepen / néma történelem / hálót fon ellenem / elsovrad a szó”). A rezignált magyar sorsbeszéd nem hivalkodó utánérzésekből, hanem hitelesen megszenvedett élménykontinuitásból, átkos változatlanság-tudatból fakad: „Irigy szomszéd mohó vágya / ország-testünk elkívánja, / s elveszi. // Gyilkosok ők, akik lopnak / múltat, jövőt, ős-jogokat / hazudva. / Mivé leszünk, sírva kérдем – / Dáridózik csonka létben / a dudva. // A mi fejfánk kifaragva, / lesz kéz, amely fölénk rakja / nevetve. / Harsog itt majd idegen dal, / s virul a föld csontjainkkal / bevetve.”

Bakos és Becske verseivel kezdődik az ígéretes és már bizonyított tehetségek sorát felvonultató 2007-es gyűjtemény, a Kovács Gábor által összeállított *Új Vetés (Pályakezdő fiatalok antológiája – A kárpátaljai magyar irodalom ötödik nemzedéke)*, amely valóban imponáló seregszemléje az akár tíz vagy húsz évnyi korkülönbséggel is egymást követő, egymással karöltve pályára lépő ifjú generációknak. A már említettekén kívül a megkapó

poétikus impressziókra fogékony, a bizonytalanságerzetet finom versprózai futamokban lirizáló – és régóta publikáló – Mester Magdolna emelhető ki (érzékeny szépségű prózakölteményeket, kisprózákat tartalmazó kötete, a *Zéró-állapot* 2006-ban látott napvilágot), a hevíletesen önkereső-önironikus tépelődéseket korához igazodó fiatalossággal kottázó Szilágyi Sándor, vagy az elégikus-metaforikus költői tájképeket festő, illetve prózai-dramatikus valóságírodalommal kísérletező (amellett nívós recenziókat is közlő) Tóth Ferenc. A könyvet szervesen egészítik ki Kudla György műfordításai, valamint Borbély Sándor, Iván Zsuzsanna, Kovács András, Kovács Gábor szintén színvonalas tanulmányai, akikről a kötetet szemlélő és távlatos értékeit áttekintő S. Benedek András azt írja (*Készülődés – A kárpátaljai magyar írás*, 2007), hogy rájuk „a kárpátaljai magyar írásbeliségnek mindennél nagyobb szüksége van”, mert „ők lesznek képesek megszűrni és ’hadrendbe állítani’ a szépirodalom szaporodó megnyilvánulásait”.

A szárnyukat bontogató fiatalabb írástudók az együttes kirajzáción és megmutatkozáción kívül azonban biztató és méltó helyet kapnak nemcsak a nyolcadik éve rájuk is intenzíven figyelő *Együttben*, hanem a folyóirat reprezentatív, Nagy Zoltán Mihály szerkesztette retrospektív szövegválogatásában is (*Viszontlátás – Verseik és novellák az Együtt folyóirat hét évfolyamának /2002–2008/ lapszámaiból*, 2009). A különféle fórumokon, orgánumban jelentkezők alkotásai között sorolhatók még (mások mellett) K. Roják Angéla, Roják Vince, Horváth Attila és a *Holló hajam vánkosán* (2009) című kötetével debütáló Czébely Gabriella lírai darabjai, az életszemléleti nyitottságát gyakran a szándékosan alulretorizált modalitás esztétikumával tanúsító Sz. Molnár Ferenc versei és satirikus-szardonikus elbeszélései, vagy a szintén egyszerre lírikus és novellista Kenyeres Mária már köteté is összeállt munkái (*Szindobbanások*, 2009). Lőrincz P. Gabriella ugyancsak friss verseskönyve (*Karcok*, 2009) törékeny szubjektív látásmódról, megejtő érzelmi szenzibilitásról árulkozik, s a szerelmi önkifejezés gesztusai és hangulati átvetései is így illeszkednek a tágasabb közérzet atmoszferikus övezeteihez: „Pirosra / Fehérre / Zöldre festem / Éjjelente a ház falát. / Idegen zászlókat tép felettem / Évek óta már az ég. / Húzott határkötél fojtogat, / Minden más szín / Másé marad. / Marad. / Marad! / Piros / Fehér / Zöld / Marad / Ez alatt az ég alatt!” (*Zászló*).

Összegezve bizvást elmondhatjuk, hogy az egészséges, önazonos magyarságtudatot és a természetes nemzeti összetartozásérzetet nemhogy nem veszélyezteteti, hanem inkább árnyalatosan bővíti és erősíti az az esztétikai-művészi sokszínűség és belletrisztikai gazdagodás,

amely tehát az utóbbi időben a kárpátaljai magyar literatúra minden területén oly örvendetesen kibontakozott. *Sors, megírva*: hangzott eddig is képletes jelentésvibráló aktualitással (merthogy előre van elrendelve, predestinálva, utólag értelmezve és megörökítve, vagy akár egyszerre mindkétféleképpen megíródva ez a transzcendentális végzet vagy sors? – kérdezhetjük), szóval lét és írás egymást kölcsönösen átjáró világviszonyát modelláló-lebegtető többértelműségében is torokszorító ez a Nagy Zoltán Mihály 1981 végi vívódó verséből, verscíméből származó emblematis és szentenciózus szállóige („Fölfelé űz az ösztön, / lefelé a tapasztalás: / ott fõn / színehagyott zászlók, / húsodra éhes vadak. // Maradsz.

Lebegsz. Fogy / az oxigén. Ama Sötét / suhanva közelít. / Fõl. Fõlivelni ezüstösen / életed delén életért!”). S most mindehhez hozzátehetjük: elemi lét- és megmaradásgonddal terhes, súlyosan kérdéses-kétséges sorsunk nemcsak megírva, hanem mindig és folyamatosan újraírva, újratudatosítva van is és lesz is, minden emberi, ember-séges remény és küzdelmes erőfeszítés evidenciája szerint. Az elidegeníthetetlen szabad és magyar szellem jegyében, feltétlen értékekhez (anyanyelvi, szülőföldi, tájhazai eszményekhez és lényegminőségekhez) pusztító körülmények között is hűségesen ragaszkodván – térség és kultúra összefüggéseinek sajátos metafizikája által meghatározottan.

BALÁZS F. ATTILA

huszonkilenc

*a sivatagtól tanulom
türelmesen várni az esõt*

*a homok alatt
csendesesen szitalni kezd*

harminc

*mint szikrák hullnak
a papírra
eltitkolt szavaim
lesöpröm – már beleégtek*

harmincegy

*kapaszkodom ingva
az óriásharang belsejében –*

*rég madarak csipegetik
a csendet
bennem még mindig cseng,
bong, zúg az ingadozó világ*